

על מידע משתמע ומניפולציות רגשיות

זהר לבנת

אוניברסיטת בר-אילן

תקציר. עבודות הדנות ביחסים בין מידע מפורש למידע משתמע בטקסטים מלשון העיתונות מצביעות על כך שחשיפת משמעותו המלאה של הטקסט מחייבת פענוח של המידע המשתמע ממנו. במאמר זה נדונים קטעים אחדים מתוך כתבה עיתונאית מן הסוג המכונה "סיפור אנושי" (Human-interest story).

הניתוח מצביע על שורה של תחבולות לשוניות שבאמצעותן נמסר המידע המשתמע המוצפן בטקסט. חלק מן התחבולות הן תחביריות - אלה הקשורות במבנה התמורה ובמשלמי שם העצם. אחרות הן תחבולות פואטיות: החזרה, הניגוד, הצבת מבנה קצר בין שתי נקודות. הראינו גם שימוש באמצעים סמנטיים: מילים הטעונות מטען ריגושי, היפוך המשמעות האירוני, שמות עצם סוגיים שלהם תפקיד מכליל. עמדנו אף על תחבולות אחדות הקשורות במבנים לוגיים: השאלה הרטורית והמבנה הארגומנטטיבי של העלאת סיבה ודחייתה.

במאמר מתואר הקשר בין תכונותיו הפואטיות של הטקסט לבין התכלית השכנועית שלו, ומתואר האופן שבו הרגש, המתעורר בקורא בעקבות החשיפה לתכונותיו הריגושיות והפואטיות של הטקסט, משרת את תכליתו השכנועית של הטקסט.

מילות מפתח: השתמעויות, ריגושיות, חקר השיח, עיתונות

הקדמה: מידע משתמע, ריגושיות ופואטיקה

היחסים בין מידע מפורש למידע משתמע בטקסטים מלשון העיתונות נדונו בעבר בעבודות שונות (ראו, למשל: בלום-קולקה וגיר, 1981; וייצמן, תשמ"ב; קורן, תשנ"ז). עבודות אלו מראות שחשיפת משמעותו המלאה של הטקסט מחייבת פענוח של המידע

המשתמע ממנו. בכתבה העיתונאית שננתח במאמר זה נצביע על מידע משתמע הקשור לאופיו הריגושי של הטקסט. ההבחנה היסודית בין טקסט "ריגושי" לטקסט "ייצוגי" (פרוכטמן, תש"ן, עמ' 17-19) מציגה את הריגושות כתכונה המאפיינת בין השאר גם טקסטים של שכנוע. במאמר זה נראה כיצד אופיו הריגושי של הטקסט משרת את המסר השכנועי הסמוי שלו. באמצעות המידע המשתמע הכותב מוסר את עמדותיו כלפי האירועים ומנסה להשפיע גם על עמדותיו של הקורא.

נצביע גם על הקשר שבין התכלית השכנועית של הטקסט לבין תכונותיו הפואטיות, "הקשר ההדוק, הסימביוטי, מטושטש הגבולות בין הפואטי והרטורי" (רועה, 1994, עמ' 28). העיון במבנה הפואטי המדוקדק של המבע יציג אותו כמבע "מתריע ומזעיק, ולא כמייצג או משקף; כמעורר תגובה, לא כמספק נתונים הנמצאים בשטח ממילא" (שם, עמ' 29). נראה כי הרגש המתעורר בעקבות החשיפה לתכונותיו הפואטיות של הטקסט משרת את תכליתו השכנועית של הטקסט.

מראש אנו מניחים, כי אין כל אפשרות להימנע מן המצב שבו דרך הצגת האירועים משקפת את עמדותיו של הכותב. העובדות לעולם אינן מדברות בעד עצמן, שכן "עדיין לא קם אירוע, חשוב והיסטורי ודרמטי, ככל שלא יהיה, וסיפר את עצמו, עד שלא נעור רצון של מספר או עד לספרו. ואותו מספר נמצא במקום ובזמן ובתוך תרבות ולשון, כך שיש לו נקודת תצפית שממנה יספר." (רועה, שם, עמ' 131). נקודת התצפית הזאת היא משמעותית לענייננו, שכן היא נחשפת כאשר נחשף המידע המשתמע. המונח "נקודת תצפית" הוא מונח הלקוח מתחום ביקורת הספרות, ואכן אנו מאמינים כי ידיעות עיתונאיות אף הן "סיפורים", המאפשרים ניתוח ככל טקסט נרטיבי אחר. ובלשונו של רועה:

סיפורי הממשות שכותבים עיתונאים הם קונסטרוקציות של משמעות לא פחות מסיפורים אחרים, לא פחות מז'אנרים אחרים (לא-עיתונאיים). כמו כל הסיפורים האחרים הם מבקשים לבנות תבנית בת-מובן, עם כושר הדהוד תרבותי באוזני קהלים וקהילות רלוונטיים, ולמקם את הדברים המסוקרים בתוך מערכת ערכית ומוסרית נתונה. (שם, עמ' 135)

גם קורן (תשנ"ז, עמ' 110) מאמינה כי "שום שיח, בעצם היותו שיח, כלומר מבנה מופשט, סמלי ושרירותי, לא יכול לשקף 'עובדות' בצורה מושלמת". עם זאת, החינוך לערכי הדמוקרטיה מחייב פיתוח ההבחנה בין עובדות ודעות, גם אם קשה להגיע לסיווג חד-משמעי של כל פריטי המידע לאחת משתי הקטיגוריות (שראל, תשמ"ח). במציאות, קיימים מבעים רבים שקשה להחליט אם הם מייצגים דעה או עובדה, ולדעת שראל (שם), אחד הגורמים המרכזיים לכך הוא טיבם ומיקומם של יסודות שונים בתוך המבעים,

והאפשרות לכרוך יחד, באותו מבע, יסודות משני הסוגים.

במאמר זה נדון בחלקים אחדים מתוך כתבה עיתונאית שהתפרסמה ביום 5.2.1999 במוסף השבת של "מעריב". זוהי כתבה מן הסוג המכונה "סיפור אנושי" (Human-interest story, הרווח בעיתונות הפופולרית (שאליה משתייך העיתון "מעריב"). בהשוואה לידיעה העיתונאית, שהיא קצרה, ולשונה והמבנה שלה צמודים בדרך כלל לתבניות ידועות מראש, הכתבה היא ארוכה יותר, הזמן המוקצב להכנתה ממושך יותר, היא משלבת מרכיבים תיאוריים ("צבע") ומאפשרת לכותב פיתוח סגנון אישי. לדברי לימור ומן (תשנ"ח, עמ' 311), חוקרי תקשורת שונים מצביעים על כך שמסיבות אלה, הכתבה מאפשרת לכותב יתר סובייקטיביות מאשר בכתיבת ידיעה. לפי רועה, שני עקרונות מארגנים את חומרי הסיפור בסוגה הזאת:

העיקרון האחד הוא ניגוד פואטי, היוצר אפקט של העצמה וריגוש, והעיקרון השני הוא אוניברסליזציה: סודו העיקרי של הסיפור האנושי הוא החיבור בין מרכיבים מקומיים למרכיבים אוניברסליים. הוא משלב את האישי, הקונקרטי והמידי עם תבנית אנושית-כללית. המעשה המסופר מוצג כחומר שניתן להדגים באמצעותו סיטואציה אנושית כללית שיש בה כוח של פנייה אוניברסלית. (רועה, 1994, עמ' 53-54)

מן האמור לעיל מתברר, כי למרות שתפקידה הראשוני של הכתבה העיתונאית הוא למסור את "העובדות כהווייתן", הרי שאלת עמדתו של הכותב, נקודת התצפית שלו ואף רגשותיו כלפי אותן עובדות אינן שאלות בלתי-רלבנטיות. מותר לנו לצפות כי העיתונאי יעשה במקרים כאלה שימוש באמצעים שהלשון מספקת לו, כדי למסור את דעתו בעקיפין ובמשתמע. לא נתפלא אם נגלה כי הוא מסתייע בתחבולות לשוניות, רטוריות ופואטיות, שעיקרן פנייה אל הרגש. כאשר הכותב מבקש בעקיפין גם לקרב את הקורא לעמדותיו, מתברר לנו כי מדובר למעשה בטקסט בעל אופי שכנועי, כולו או לפחות חלקו. אי לכך מתעורר הצורך להבחין במידע המשתמע המוצפן בטקסט וללמוד להתגונן מפני מניפולציות רגשיות. ניתוח לשוני מפורט עשוי לחשוף חלק מן הדרכים שבהן נמסרים מסרים עקיפים ונעשות מניפולציות מסוג זה.

ניתוח המידע המשתמע בכתבה עיתונאית

נציג להלן ניתוח לשוני ורטורי של חלקים אחדים מתוך הכתבה. הכתבה עוסקת ברובה באישה בשם יוכבד פלדמן, אישה חרדית שבנה בן השבע נפטר בביתו מדלקת ריאות, לאחר שבמשך שלושה חודשים נמנע ממנו טיפול רפואי קונבנציונלי. האם העדיפה טיפול טבעי בצמחי מרפא, שניתן לילד על ידי חברתה של האם, זהבה-חיה-מאשה, שבביתה התגוררו האם ובנה. בסופו של דבר הואשמה האם בהריגה. הכתבה, פרי עטה

של העיתונאית מיכל קפרא, משתרעת על שני עמודים ופורשת בפני הקורא את השתלשלות האירועים שהביאו למות הילד, מתארת את הדמויות ואת רקען, מביאה תגובות של רופאים ושל מכרים, וכן מוסרת רשמים אישיים של העיתונאית מן הדיון בבית המשפט בעניין הארכת מעצרה של האם (הנוסח השלם של הכתבה מופיע בנספח). הפסקה שלהלן היא פסקה המדווחת לכאורה על האירוע של הארכת המעצר (שורות 29-33 בטקסט):

יוכבד האימא משחקת באצבעותיה. תנועה ראשונה שהיא עושה במהלך הדיון. פניה עדיין חסרות הבעה. הסניגור הממונה, שהוקפץ וקיבל את התיק חצי שעה לפני הדיון, אומר לשופטת שמדובר באשה שעוברת טרגדיה נוראה, ששרויה בצער עמוק וכאב כבד. אני מסתכלת עליה. שוב אותו מבט אטום. עיניים בהירות שלא מסגירות דבר, לא צער לא כאב. אישה קפוצה במעיל גשם כבד, שלא זעה אפילו כשתמונות בנה המת, העירום, מלא פצעי הלחץ, מוגשות לשופטת.

בפסקה זו מתוארים חוסר התנועה של האם וחוסר ההבעה שבפניה. אפשר לראות בתיאור זה חלק מן הדיווח על האירועים. אולם מהם רגשותיה של האם בעקבות מות בנה? שאלה זו עומדת לדיון בפסקה זו, ותשובתה של העיתונאית ניתנת באמצעות מידע משתמע. תשובה אפשרית אחת היא כי האם עוברת טרגדיה נוראה ושרויה בצער עמוק ובכאב כבד. אמיתותה של תשובה זו נשללת בדרכים אחדות, שנפרט אותן להלן. **הציטוט**: הטענה כי "האם עוברת טרגדיה נוראה ושרויה בצער עמוק ובכאב כבד" מובאת כציטוט מפיו של הסניגור (שורות 30-31). על השימוש בציטוט לצורך הפרכה עמדו כבר בעבודות שונות העוסקות בטקסטים של שכנוע (לנדאו, 1988 עמ' 183; קיים, תש"ס, עמ' 284-285; שוקרון-נגר, 2000). בעבודות אלו נדונה בעיקר פונקציית ההפרכה של ציטוטים המובאים בדיבור ישיר. נראה שהדיבור העקיף ממלא פונקציה דומה: במקרה שלפנינו, למרות העדרן של המרכאות הכפולות והשימוש בדיבור עקיף, לא ניכרת הסכמה של הכותבת לתוכן הדברים, אלא להיפך. מדובר אפוא בציטוט לצורך הפרכה, כלומר בהבאת דברי הסניגור כדי לשלול את אמיתותם.

משלימי שם העצם: בתהליך הפרכתה של הטענה שלעיל יש חשיבות רבה לצירוף השמני "הסניגור הממונה, שהוקפץ וקיבל את התיק חצי שעה לפני הדיון" (שורה 30). מן הרכיבים הנכללים בצירוף הזה משתמע שני מסרים: א. מן העובדה שהסניגור קיבל לידיו את התיק חצי שעה לפני הדיון משתמע כי אין הוא מכיר היטב את המקרה וגם לא את האם העצורה, ולפיכך טענותיו לגבי רגשותיה אינן יכולות להיות מבוססות.

ב. מן העובדה שהסניגור הוא סניגור ממונה משתמע שהוא איננו מגן על האם מתוך

בחירה או משום שהוא מאמין בחפותה. לאור זאת, טענתו בדבר רגשותיה מצטיירת כאמירה חלולה, אוטומטית, שלא ברור אם הוא עצמו מאמין באמיתותה, ושמטרתה העיקרית לעורר בשופטת יחס חיובי כלפי מרשתו.

ראויה לציון העובדה שפריטי המידע הללו משובצים בקטגוריה התחבירית של משלימי שם העצם לוואי ופסקית זיקה. זהו מעמד תחבירי שבו משובץ בדרך כלל מידע שחשיבותו שולית ביחס לחשיבותו של המידע המופיע בחלקים העיקריים של המשפט¹. ואכן, פריטי מידע אלה המתייחסים לסניגור עשויים להיראות כפריטים שוליים בשל מעמדם התחבירי והופעתם כמעין רקע לתוכן דבריו של הסניגור. אולם הכותבת משתמשת במידע המשתמע מהם (שהוצג בסעיפים א' ו-ב' שלעיל) כדי לשלול באופן עקיף את טענתו של הסניגור בדבר תחושותיה של האם. זהו מצב של חוסר התאמה בין מידת חשיבותה של האינפורמציה הנמסרת לבין צורת סימונה בטקסט. מצב זה מוגדר על ידי שן (תש"ס) כשימוש מניפולטיבי בשפה, שעשויים להיות לו תפקידים שונים הקשורים בהשגת המטרות הספציפיות של הטקסט.

נדון כעת במשפטים המופיעים מיד לאחר דברי הסניגור. משפטים אלה עוסקים גם הם בהפרכת הטענה שלעיל: "אני מסתכלת עליה. שוב אותו מבט אטום. עיניים בהירות שלא מסגירות דבר, לא צער לא כאב" (שורות 31-32)

חשיבות מיוחדת יש לעדות הראייה של העיתונאית, המעומתת כאן עם דבריו של הסניגור, שהובאו קודם-לכן. העיתונאית היא שליחתו של הקורא במקום האירוע. תפקידה העיתונאי, שאין עליו עוררין, הוא לשמש לקורא עיניים ואוזניים ולהביא את הדרמה אל תוך ביתו, לאפשר לו

לחוות אותה באמצעות החושים. תפקיד זה של העיתונאי כעד ראייה במקום ההתרחשות נזכר כאן במפורש באמצעות המילים "אני מסתכלת עליה" (שורה 31). לעדות הראייה חשיבות

רבה גם בהקשר נוסף, הרלבנטי לעניין שלפנינו ועולה מן הטקסט בעקיפין: במסגרת המשפטית עדות ראייה נחשבת לעדות שדרגת אמינותה גבוהה. לפיכך יש לראות את המשפט "אני מסתכלת עליה" כמשפט בעל חשיבות רבה בטקסט. אך מבט "אטום" ועיניים "שאינן מסגירות דבר". מכאן שלמעשה היא אינה רואה כל דבר בעל ערך.

החזרה הפואטית: העיתונאית אינה רואה אפוא דבר, אך המבנה התחבירי של המשפט מעניק תוכן לאותה ראייה: אל שם העצם הכללי "דבר" מצטרף פירוט במעמד של תמורה תחבירית: "לא צער, לא כאב". זהו פירוט חלקי: כשהעיניים אינן מסגירות דבר הן אינן

מסגירות גם רגשות אחרים, לאו דווקא צער וכאב. שני שמות העצם האלה נבחרו משום שהם מופיעים כבר בדבריו של הסניגור. התחבולה הפואטית של חזרה מדגישה את הניגוד בין דברי הסניגור לבין מראה עיניה של הכותבת. פרוכטמן (תש"ן, עמ' 19) כוללת את החזרה על מילים ועל מבנים בין המאפיינים של טקסט ריגושי. לנדאו (1988), המנתחת את החזרות בנאומים פוליטיים, מתייחסת אליהן כאל אמצעי שכנוע.

התמורה: במשפט שנדון בפסקה הקודמת יש תחבולה תחבירית הראויה לשימת לב מיוחדת. השימוש במבנה התמורה מאפשר להציב את "לא צער, לא כאב" לאחר פסיק, כיחידה תחבירית וכיחידת תוכן עצמאית. תחבולה זו לא רק מבליטה המילים אותן אלא גם מרחיקה אותן מן הפועל "מסגירות", שאותו הן משלימות. התוצאה היא שהצירופים השוללים "לא צער" ו"לא כאב" נתפסים כטענה לעצמה, שמשמעותה "אין כל צער או כאב". וכך, בעוד שעל פני השטח הטקסט טוען רק שענינה של האם אינן מסגירות צער או כאב, הרי הטענה המשתמעת היא כי האם אינה חשה כל צער או כאב.

המאבק המתנהל בפסקה זו בשאלת רגשותיה של האם מוכרע אפוא באמצעות שורה של תחבולות תחביריות. וכך, בעוד שמדינת ישראל מאשימה את האם בחוסר הגנה על בנה, העיתונאית מאשימה אותה בחטא כבד אחר, מנקודת מבטה של החברה המודרנית: חוסר אהבה של אם לבנה. הסברים אחרים לנוקשות ההבעה שלה (היא מוכת-הלם, המומה מן המעצר, אינה שולטת בעברית, מבוהלת מן הזרקורים שהופנו אליה לפתע) אינם נשקלים אפילו.

העלאת סיבה ודחייתה: האשמה זו משתמעת גם בשני מקומות נוספים בכתבה, שראוי להביאם כאן. הפסקה שלהלן מתארת את האירועים שלאחר מותו של הילד, ואף לה נציע ניתוח שיחשוף את המידע המשתמע מן הטקסט (שורות 81-78):

גופת הילד הונחה על מיטה בבית החולים ולידה תעודת-זהות של האימא. איש לא עמד ליד הגופה הקטנה. כך הייתה מוטלת לבד, עד שהגיעו הרופאים. ד"ר קולין שפירא, סגן מנהל בית החולים, אומר: "חשבתי שהאימא מטופלת בהרבה ילדים, ולכן לא הייתה יכולה להגיע. אחר-כך הבנתי שלא היו לה ילדים נוספים כאן, וזה היה לי מאוד מוזר שהיא לא באה".

גם בקטע הזה יש ציטוט, אלא שבניגוד למקרה הציטוט הקודם, שהובא לצורך הפרכה, כאן זהו ציטוט של בעל סמכות התומך בעמדתה של הכותבת. אלא שבמקרה זה מתבצעת ההפרכה בתוך הציטוט עצמו: הדובר מעלה השערה מסוימת ומפריך אותה במו פיו.

ההשערה באשר לסיבה להעדרה של האם ("חשבתי שהאימא מטופלת בהרבה ילדים") מובאת אך ורק כדי לשלול אותה ("אחר-כך הבנתי שלא היו לה ילדים נוספים כאן"). מהעלאת סיבה המוצגת כמוצדקת, כשידוע כי סיבה זו לא התקיימה, משתמע כי אין כל דבר אחר שיכול להצדיק את העדרה של האם. סיבות אחרות אינן מובאות בחשבוני².

מילים טעונות: הריגושות של הטקסט שלעיל מוגברת באמצעות תיאור זעירותה ובדידותה של הגופה ("הגופה הקטנה", "לבד" שורה 79). עוצמת הרגש הנבנית כאן תורמת אף היא את חלקה בשפיטתה של האם כמי שאינה אוהבת את בנה. ראוי לשים לב לכך שבמשפט הראשון בפסקה (בשורה 78) מסופר כי הגופה "הונחה" על המיטה, אולם בהמשך (בשורה 79) נבחר הפועל "מוטלת". קשה לטעון שמדובר בגיוון סגנוני בלבד. סביר שהפועל "מוטלת" נבחר כאן משום המטען הריגושי הרב שהוא נושא, המעורר אסוציאציות שליליות של זלזול והזנחה.

הכללה: בפסקה הבאה (שורות 26-27) נראה כיצד מואשמת האם באי-השתייכותה אל הכלל, שגם העיתונאית וגם הקוראים משתייכים אליו:

וכמו כל ילד, הוא חלה. אולי הצטנן. אולי חטף וירוס. ומי לא מכיר את הדאגה שאופפת הורה מול ילד חולה, שחמו עולה ופניו חיוורות וכל החיוניות מתאדה מול חולשת הגוף המדאיגה.

בטקסט הזה נעשות שתי הכללות. הראשונה באמצעות השאלה הרטורית: "מי לא מכיר". זוהי שאלה רטורית שיש לה עוצמה רבה (לנדאו, 1988, עמ' 71-70), ומשתמע ממנה כי "כל אחד מכיר". ההכללה השנייה מתבצעת באמצעות שם העצם הסוגי "הורה", שמשמעותו "כל ההורים". שיבוץ ההכללות הללו במסגרת תיאור האירועים מעלה את ההשתמעות שלפיה רגשותיה של האם שמדובר בה אינם דומים לרגשותיו של כל הורה. היא לא חשה דאגה עקב מחלתו של בנה. נבנה כאן ניגוד חריף בין הכלל לבין הפרט הסוטה ממנו. רועה (1994, עמ' 11) טוען כי "בין במוצהר [ו] בין שלא במוצהר אחד מתפקידי העיתונות הוא לתרום לסולידריות חברתית ולחזקה, לגבש את האנחנו". בקטע קצר זה ההכללה היא שמבנה ומגבשת את ה"אנחנו", ואילו הניגוד מוציא את האם מכלל "אנחנו".

הקטע החותם את הכתבה (שורות 128-132) הוא קטע שיש לו עוצמה פואטית, והוא פועל כאקורד סיום מזוירי. כוחו הרטורי טמון הן במבנים התחביריים המשובצים בו והן במבנה השלם שלו:

אבל הוויכוח בין הרפואה הטבעית על כל מגוון סוגיה ובין הרפואה הקונבנציונלית הוא בשולי

סיפור חייו של עמיאל פלדמן, בן שבע. פשוט איתרע מזלו והאם וחברתה המרפאת בחרו בצמחים. זה הכול. יום לפני שמת, ניסה לקום ממיטתו והתמוטט על הרצפה. וגם אז המשיכה האם יוכבד להאמין בכוחה של זהבה-חיה-מאשה. בצמחי המרפא שלה, וכמובן, בכוחו של הקדוש ברוך הוא. והילד, עמיאל, הוא פשוט בטח באימו. זה הכול.

החזרה הפואטית על המבנה "פשוט זה הכול" מרמזת כי ביטויים אלה הם המפתח לניתוחה של הפסקה. גם כאן, כמו במקרה החזרה שראינו לעיל, משמשת החזרה לצורך הבלטת הניגוד, והיא קשורה בהעלאת הריגושיות שבטקסט לצורך שכנוע. נצביע להלן על התכונות הלשוניות המייחדות את המבנה הזה ועל הכוח השכנועי שלו.

מבנה קצר בין שתי נקודות: הצירוף "זה הכול", המופיע בין שתי נקודות, הוא אמנם משפט שלם, אך הוא קצר מאוד ולהעמדתו בין שתי נקודות אפקט רטורי דומה לאפקט המתקבל מהעמדתם של חלקי משפט בין שתי נקודות (לבנת, תש"ס). דבר זה ממקד את תשומת הלב של הקורא בחלק זה של הטקסט. פרוכטמן (שם, עמ' 18) רואה את הופעתם של משפטים קצרים מאוד בצד משפטים בעלי אורך רגיל כאחד המאפיינים של טקסט ריגושי. לפיכך אפשר לראות גם בתופעה תחבירית זאת יסוד המעלה את רמת הריגושיות של הטקסט.

אירוניה: העמדת צירופים קצרים בין שתי נקודות עשויה גם לחזק את האופי האירוני שלהם (לבנת, תש"ס). כאמור, המבנה שאנו דנים בו מופיע בטקסט פעמיים, ורק ההופעה הראשונה שלו היא אירונית.

ההופעה השנייה של המבנה "פשוט זה הכול" במשפט החותם את הכתבה, אינה אירונית. ביטחוננו של הילד בן השבע באימו הוא אכן דבר טבעי ומובן, ולפיכך ה"פשוט" הוא אכן פשוט, והאמירה "זה הכול" מובנת כפשוטה: אין לצפות מילד בן שבע שיעשה יותר מאשר לבטוח באימו. לעומת זאת, ההופעה הראשונה של המבנה הזה (שורה 128) מתפרשת באופן שונה לחלוטין: הבחירה של האם וחברתה בצמחי מרפא ולא בתרופות קונבנציונליות איננה עניין שאפשר לפטור אותו ב"זה הכול", מאחר שתוצאתה הייתה מותו של הילד. לפיכך הנימה שבה נמסרים הביטויים "פשוט" ו"זה הכול" היא נימה אירונית. (אני מציעה תוספת כזו: נימה אירונית זו מאירה באור אחר גם את הופעתם השנייה של הביטויים האלה, באמצעות הניגוד הפואטי. בטחוננו הטבעי והמובן של הילד באמו עומד בניגוד לידיעתו של הקורא, כי אסור היה לו לבטוח בה. לפיכך הילד הוא הקורבן התמים של מין אירוניה דרמטית שתוצאותיה טראגיות).

המתח שבין שתי הופעות אלה של "פשוט זה הכול" הוא אפוא המתח שבין המשמעות הישירה-המילולית לבין משמעות עקיפה-אירונית. הציר הזה משקף את הניגוד המרכזי שהכתבה כולה סובבת עליו: הילד-הקורבן, תמים וחסר-אונים, לעומת האם חסרת הרגשות שלא מילאה את חובותיה האימהיות ובכך גרמה למותו. אולי אפשר לשמוע נימה אירונית גם ב"כמובן" המופיע לקראת סוף הטקסט (שורה 131). מאחר שהאל במקרה זה לא הועיל בריפוי מחלתו של הילד, אמונתה של האם בכוחו מוצגת כדבר בלתי-ראוי, כאחת הסיבות למות הילד. העיתונאית, חילונית ככל הנראה, הכותבת בעיתון שרוב קוראיו חילונים, רואה עצמה גם במקרה זה כמייצגת את עמדתם המשוערת של קוראיה, ולפיכך קל לה להציג את עמדתה של האם כמגוחכת. ב"כמובן" יש הנחה מוקדמת של הסכמת הנמען. צירופו של יסוד כזה אל טענה שאין עליה הסכמה, נושא אופי אירוני ואף הוא משמש כאמצעי שכנוע (לבנת תשנ"ו).

סיכום

בניתוח שהצענו במאמר זה הראינו שורה של תחבולות לשוניות, שההצבעה עליהן חושפת את המידע המשתמע המוצפן בטקסט. מקצת התחבולות הן תחבירות - אלה הקשורות במבנה התמורה ובמשלימי שם העצם. אחרות הן תחבולות פואטיות: חזרה, ניגוד, אירוניה, הצבת מבנה קצר בין שתי נקודות. הראינו גם שימוש באמצעים סמנטיים: מילים טעונות מטען ריגושי, אירוניה, שימוש בתפקידו המכליל של שם העצם הסוגי. אף עמדנו על תחבולות אחדות הקשורות במבנים לוגיים: השאלה הרטורית והמבנה הארגומנטטיבי של העלאת סיבה ודחייתה. עושר זה של תחבולות יש לו כאן תכלית שכנועית מובהקת. תפקידם של אמצעים אלה להגביר את הריגושים של הטקסט, ולהפנות את הרגש המתעורר בקורא לכיוון מסוים שהכותבת נתכוונה אליו.

אכן, מניפולציות רגשיות קל יותר לחשוף כאשר הן פועלות בכיוון שהקורא מתנגד לו, שכן במקרה כזה הוא ערני ועומד על המשמר. אתגר מיוחד הוא לחשוף אותן דווקא כאשר הן פועלות בכיוון הכללי שהקורא נוטה להסכים ולהזדהות עמו. האירוע המתואר הוא, ללא ספק, אירוע מחריד. לפיכך נראה שעמדתה של הכותבת מייצגת באופן כללי את עמדתו של הציבור.³ אולם דווקא כאן מעניין וגם חשוב להפריד בין הדיווח על האירוע לבין עמדתו הפרטית של הכותב, המוצגת באופן ריגושי ומפעילה את הרגש כאמצעי שכנוע. על הקורא המיומן ללמוד לזהות מניפולציות רגשיות מן הסוג הזה וכך גם להיות מסוגל להתגונן מפניהן.

מקורות

- אזר, מ' (תשנ"ט). על הוויתור בעברית בת זמננו. בתוך: ש' שרביט (עורך), *מחקרים בלשון העברית העתיקה והחדשה* (עמ' 304-385). רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.
- אזר, מ' (1999). מבנים ארגומנטטיביים. בתוך ר' בן-שחר וג' טורי (עורכים) *העברית שפה חיה*, ב' (עמ' 9-23). תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- בלום-קולקה, ש' וניר, ר' (1981). מבנה המבע של ידיעה בעיתון יומי: ניתוח השיח. *הספרות*, 30-31, 58-69.
- וייצמן, א' (תשמ"ב). פענוח אינפורמציה בעיתונות והשלכות לתרגום. בתוך ש' בלום-קולקה, י' טובין ור' ניר (עורכים), *עיונים בחקר השיח* (עמ' 117-146). ירושלים: אקדמון.
- לנדאו, ר' (1988). החזרה התחבירית-הרטורית כאמצעי שכנוע בנאום הפוליטי של ימינו. בתוך מ"צ קדרי וש' שרביט (עורכים), *מחקרים בלשון העברית ובספרות התלמודית* (עמ' 103-119). רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- לבנת, ז' (תשנ"ו). 'כמובן', 'כידוע', 'בקיזור': על כוחם הרטורי של תיאורי משפט אחדים. בתוך א' שורצולד וי' שלזינגר (עורכים), *ספר הדסה קנטור* (עמ' 111-116). רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- לבנת, ז' (תש"ס). הפיסוק כאמצעי רטורי. *בלשנות עברית*, 46, 69-79.
- לימור, י' ומן, ר' (תשנ"ח). *עיתונאות איסוף מידע, כתיבה ועריכה*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- פרוכטמן, מ' (תש"ן). לשונה של ספרות: עיוני סגנון ותחביר בספרות העברית. אור יהודה: הוצאת רכס.
- קורן, ר' (תשנ"ז). מתן שם ונקיטת עמדה בעיתונות הפוליטית בצרפת. *בלשנות עברית*,